

prof. UAM dr hab. Artur Wejkszner
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
artur.wejkszner@amu.edu.pl

RECENZJA PUBLIKACJI: SEBASTIAN WOJCIECHOWSKI (2013). *THE HYBRIDITY OF TERRORISM*. WYDAWNICTWO LOGOS, BERLIN, SS. 216

Problematyka współczesnego terroryzmu stanowi ważny przedmiot dociekań naukowych. Przedstawiciele wielu dziedzin nauki, począwszy od psychologii i socjologii, poprzez historię, prawo, nauki polityczne, a skończywszy w szczególności na kryminologii, od wielu dekad próbowali znaleźć podstawowe odpowiedzi na szereg fundamentalnych pytań dotyczących istoty, przejawów, ewolucji czy walki z powyższych zagrożeniem. Zdecydowana większość prac obecnych już w obiegu naukowym ma charakter przyczynkowski, wybiórczy bądź deskryptywny i nie wnosi wiele nowego do poznania naukowego. Niewiele jest natomiast prac, które w sposób przekrojowy, pogłębiony i oryginalny przedstawiają wspomnianą wyżej materię. Tę poznawczą lukę z całą pewnością, w znaczącej części, zapełnia najnowsza publikacja profesora Sebastiana Wojciechowskiego nosząca tytuł „*The Hybridity of Terrorism*”. Tytuł ten brzmi może nieco ogólnikowo, ale wskazuje w istocie na niezmiernie ważną cechę (lub zespół cech) analizowanego w pracy zjawiska. Najprościej rzecz ujmując, w przypadku terroryzmu mamy do czynienia z konglomeratem szeregu elementów i relacji zachodzących między nimi, czasami niezależnych wobec siebie, czasami koegzystujących ze sobą, a najczęściej nawzajem się uzupełniających, konstytuujących to zjawisko i mających wpływ na jego ewolucję.

Zaprezentowana w pracy koncepcja jest w istocie zwieńczeniem wieloletnich dociekań naukowych autora zaprezentowanych w wielu cytowanych w międzynarodowym obiegu naukowym publikacjach, wśród których wymienić można choćby takie książki jak: „*The Modern Terrorism and Its Forms*”, „*The Power of Terrorism*”, „*Terroryzm na początku XXI wieku*”.

Koncepcja hybrydowości terroryzmu (KHT) oparta jest na kilku kluczowych założeniach, wśród których dominującą rolę przypisać należy sześciu manifestacjom hybrydowości składającym się na model sześcianu, czyli w istocie heksaedru (będącego doskonałą manifestacją wielościanu foremego). Można, co prawda, rozważać zasadność przyjętego kształtu modelu teoretycznego (mając na uwadze z jednej strony różne przejawy hybrydowości, a z drugiej inne przykłady wielościanów), trudno jednakże odmówić analizowanej koncepcji oryginalności. Przejawia się ona w szczególności w sposobie powiązania ze sobą i uwypukleniu nie zawsze łatwych do uchwycenia wielopłaszczyzno-

wych relacji pomiędzy zdawałoby się niezwiązanymi ze sobą czynnikami przestrzennymi, instytucjonalnymi, przedmiotowymi czy podmiotowymi. Autor ma pełną świadomość faktu, że zaproponowana przez niego konstrukcja, choć uniwersalna i doskonała w swej prostocie i przejrzystości, może przybrać nieco inną postać w zależności od tego, czy zostanie wzbogacona o nowe elementy, o których w książce mowy nie ma – na przykład hybrydowości skutków czy przewidywanych kierunków rozwoju zjawiska. Może być ponadto wykorzystana w dyskusji nad innymi równie złożonymi zjawiskami społecznymi (np. nacjonalizmem, fundamentalizmem, itp.).

Recenzowana praca składa się z sześciu rozdziałów poprzedzonych wstępem, a zakończonych konkluzjami i bibliografią, na którą składają się zarówno materiały źródłowe, jak i opracowania naukowe w łącznej liczbie kilkuset pozycji. Wartość pracy podnosi ponadto zbiór kilkudziesięciu rysunków i wykresów, pozwalających na bardziej systematyczne przedstawienie konstrukcji teoretycznej, jak też i egzemplifikacji omawianego zjawiska. Każdy z rozdziałów zawiera analizę kolejnej manifestacji hybrydowości. Są to kolejno: hybrydowość przedmiotu (badań), hybrydowość aktorów, hybrydowość form, hybrydowość przyczyn, przestrzenna hybrydowość i hybrydowość cech (mechanizmów). Każdy z rozdziałów stanowi koherentną, przejrzyste zaprezentowaną całość oraz zawiera usystematyzowany treściowo zbiór koncepcji i przejawów analizowanego zjawiska. Autorowi udało się w nich uchwycić ponadto wielopoziomowe relacje, zachodzące łącznie pomiędzy co najmniej kilkudziesięcioma elementami, mające postać relacji prostych, jak i złożonych.

W rozdziale pierwszym zajęto się problematyką hybrydowości przedmiotu badań. Poprzez to pojęcie autor rozumie zarówno różnorodność znaczeniową terminu terroryzm, jak też różnorodność komponentów tworzących to zjawisko oraz związane z tym konsekwencje. W rozdziale tym przedstawiono rozważania na temat etymologii terminu, przegląd najważniejszych definicji oraz niezmiernie interesujący submodel relacji zachodzących pomiędzy pięcioma kluczowymi komponentami terroryzmu. Waga rozważań jest olbrzymia. Pozwalają one na wnioski związane z odpowiedzią na pytanie, dlaczego nie udało się, jak dotąd, wypracować spójnej i powszechnie akceptowalnej definicji analizowanego w pracy zjawiska. Taka definicja powinna zawierać w istocie wszystkie możliwe kombinacje zmiennych, co wpłynęłoby, z całą pewnością, na jej wartość epistemologiczną.

Rozdział drugi zawiera rozważania dotyczące podmiotowego aspektu terroryzmu, który analizowany jest zarówno w aspekcie wertykalnym, jak i horyzontalnym. Autor w sposób przejrzysty oraz wyczerpujący przedstawił profile różnych typów uczestnictwa w aktywności terrorystycznej (są to odpowiednio: jednostki, grupy osób (a więc organizacje terrorystyczne) oraz podmioty wspierające bądź zwalczające aktywność terrorystyczną). Udało mu się także uchwycić istotę podmiotowych relacji, którą zobrazował w oparciu o model 3Cs (współpracy, walki/konfrontacji, współistnienia). Niezmiernie ważnym elementem rozważań zawartych w tym rozdziale, m.in. z uwagi na aktualny etap ewolucji strukturalnej analizowanego fenomenu, jest problematyka jego asymetryczności i sieciowości. Analiza tych kwestii, choć ograniczona jedynie do przedstawienia mo-

delowych aspektów, jest świadectwem głębokiej znajomości tematu i świadomości obecnych oraz potencjalnych trendów ewolucyjnych.

W rozdziale trzecim zawarta została udana próba wyselekcjonowania najważniejszych typów współczesnego terroryzmu. Przedstawiona w tej części pracy systematyka terroryzmu nie ma, co prawda, wyczerpującego charakteru, pozwala jednak na udzielenie wstępnych odpowiedzi na tak fundamentalne pytania, jak choćby: kim są terroryści?, w jaki sposób działają?, jaka jest skala i zakres ich aktywności? Liczba wariantów odpowiedzi na postawione wyżej pytania jest olbrzymia, co w pełni wydaje się usprawiedliwiać wybór jedynie najważniejszych i najpopularniejszych w obiegu naukowym kryteriów typologicznych.

Rozdział czwarty stanowi w istocie rozwinięcie analizy zaprezentowanej w poprzedniej części pracy. Autorowi udało się w nim uchwycić obszerny konglomerat przyczyn, czy też źródeł leżących u podstaw aktywności terrorystycznej. O tym jak trudne to wyzwanie świadczyć może liczba ponad dwóch tysięcy grup terrorystycznych, aktywnych w XX i / lub na początku XXI wieku, działających w odniesieniu do szerokiego i zróżnicowanego katalogu powodów czy też celów tej aktywności. W sposób kompetentny, wnikliwy i interesujący przedstawiona została z jednej strony hierarchia ważności przyczyn terroryzmu, z drugiej zaś – wyczerpująca typologia, uwzględniająca aspekt terytorialny, etniczny, religijny, kulturalny, społeczno-ekonomiczny, polityczno-historyczny i psychologiczny. Katalog pozostałych przyczyn wydaje się ciągle otwarty, co ma ścisły związek z ewolucją współczesnego terroryzmu. Autor jest w pełni świadom tego faktu, pozostawiając miejsce na dyskusję naukową i nowe bardziej skomplikowane koncepcje. Wartość naukową omawianego rozdziału podnosi zaprezentowane oryginalne podejście do hybrydowości przyczyn powyższego zjawiska. Autor wykazał, że także w tym przypadku można i należy patrzeć na źródła i przyczyny terroryzmu w aspekcie wertykalnym i horyzontalnym. Podejście to pozwala zrozumieć, dlaczego mamy w istocie do czynienia z rozbieżnym katalogiem powodów aktywności terrorystycznej na danym obszarze geograficznym (np. w odniesieniu do konkretnego wektora czasu), bądź też zbieżnymi lub nawet identycznymi przyczynami w aspekcie globalnym.

W rozdziale przedostatnim zajęto się kolejnym ważnym problemem. Jest nim przestrzenny zakres aktywności terrorystycznej. Podejście zaprezentowane przez autora wykracza poza tradycyjnie przywoływaną typologię odnoszoną jedynie do aspektu terytorialnego. Widać to choćby w sposobie wykorzystania dwóch kategorii analitycznych: globalności i lokalności. Obie odnoszą się mogą do analizy zasięgu działań terrorystów, ale także do analizy rozprzestrzeniania się czy popularyzacji idei je konstytuujących, stereotypów związanych z tą aktywnością, taktyk i strategii walki (przejmowanych przez obie strony konfliktu asymetrycznego, co samo w sobie wydaje się znakomitym potwierdzeniem słuszności przyjętego stanowiska badawczego).

Rozdział szósty zawiera niezmiernie udaną próbę klasyfikacji najważniejszych cech czy mechanizmów kształtujących lub wpływających na samo zjawisko terroryzmu i jego percepcję. Autor wyróżnił dwa rodzaje cech: alternatywne (przeciwstawne) oraz zbieżne (harmoniczne). W ramach każdej grupy wyróżnione zostały najistotniejsze ich przykłady. W pierwszym przypadku skupiono się w szczególności na analizie różnic

pomiędzy terroryzmem, traktowanym jako stan lub proces, szerokim lub wąskim rozumieniem tego zjawiska, horyzontalnym lub wertykalnym wymiarem terroryzmu oraz ewolucyjnością (etapowością), bądź ciągłością jego rozwoju. W drugim zaś zwrócono przede wszystkim uwagę na wieloaspektowość zjawiska, tzw. efekt lawiny (związany z terytorialną eskalacją terroryzmu), różnorodność celów aktywności terrorystycznej oraz zmienność zagrożenia terrorystycznego.

Zaprezentowana w pracy konstrukcja teoretyczna wydaje się dogłębnie przemyślana i podbudowana przywołaniem szeregu koncepcji i egzemplifikacji, których liczba i treść jest świadectwem ogromnej erudycji autora. Zaprezentowane w pracy multidyscyplinarne podejście może być przez niektórych badaczy traktowane ambiwalentnie, m.in. z uwagi na niemożność wykorzystania jednorodnego instrumentarium badawczego. W istocie jednak, tylko takie podejście pozwala odkryć szereg prawidłowości, które umykają uwadze specjalistów z wybranych dziedzin nauki. Recenzowana publikacja stanowi niezmiernie ważny wkład w rozwój badań na zjawiskiem współczesnego terroryzmu. Jeśli nawet niemożliwe będzie wypracowanie tzw. ogólnej teorii terroryzmu, o czym już ponad czterdzieści lat temu pisał Walter Laqueur, to autorowi koncepcji hybrydowości terroryzmu do tego ostatecznego celu udało się wydatnie zbliżyć.